

О. Б. Тетеріна, д-р. філол. наук, старш. наук. співроб.,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ

ТВОРЧИСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В РЕЦЕПЦІЇ УЧЕНИХ-КОМПАРАТИВІСТІВ УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ 30–80-х років ХХ СТОЛІТТЯ

Поаналізовано погляди дослідників-емігрантів (Ю. Бойка-Блохіна, М. Глобенка, І. Качуровського) на творчість Лесі Українки у її взаємозв'язках із світовою літературою. Обґрунтовано висновок про різновекторність осмислення художнього доробку авторки в компаративістських моделях учених (з акцентуванням уваги на проблемах типології та генетико-контактології, із залученням міждисциплінарного, інтермедіального, контекстуального та інших підходів), що переконливо демонструє функціональність методологічного інструментарію порівняльного літературознавства у вивченні національного письменства.

Ключові слова: компаративістика, національне письменство, стиль, типологія, генетико-контактологія, рецепція, європейський контекст, національна специфіка.

У контексті сучасної компаративістики, стрімкий розвиток якої визначається багатовекторністю методологічної парадигми [11; 13–17], актуалізуються ідеї, думки, концепції літературознавців українського зарубіжжя (Ю. Бойко-Блохін, М. Гнатишак, М. Глобенко, С. Гординський, В. Державін, І. Качуровський, І. Мірчук, Д. Чижевський, Ю. Шерех та ін.), що забезпечили безперервний розвиток галузі та зберігають своє значення донині.

Науковий доробок учених-емігрантів указанного періоду, що частково вже вивчався у контексті вітчизняного літературознавства (О. Астаф'єв, Н. Бернадська, С. Білокінь, В. Брюховецький, О. Галич, М. Гнатюк, Л. Грицик, І. Дзюба, М. Жулинський, М. Зимомря, М. Ільницький, Ю. Ковалів, В. Мельник, Р. Мних, М. Наєнко, Д. Наливайко, С. Павличко, Р. Радишевський, Т. Салига, Г. Сиваченко, М. Слабошпицький, Л. Стефановська, С. Хороб та ін.), репрезентує цілісну модель компаративістики українського зарубіжжя [20]. Це демонструють

праці, які характеризуються, крім поєднання контактено-генетичних аспектів із типологічними, застосуванням міждисциплінарного підходу і пов'язаних із ним контекстуального, інтермедіального та інших методів дослідження. Погляди і концепції вчених окреслили широке коло проблем: від багаторівневого вивчення літературної рецепції до осмислення епох, стилів і жанрів, традиційних сюжетів та образів як транскультурних явищ, що реалізуються в національних варіантах, зокрема крізь призму феномену синтезу мистецтв. Осмислюючи зазначені проблеми у проєкції магістральної для моделі українського еміграційного порівняльного літературознавства тези (українське письменство – складник європейського культурного простору), дослідники неодноразово зверталися до творчості знакових постатей вітчизняної літератури (насамперед Т. Шевченка, І. Франка та Лесі Українки) як феномену взаємопроникнення традиційного і нового, національного й універсального, Свого та Чужого. Це відіграло винятково важливу роль особливо в окреслений період, коли ідеологічно заангажоване радянське літературознавство визначав реалізоцентризм¹, а розвиток вітчизняної компаративістики, у якій превалювало вивчення українсько-російських зв'язків, з акцентом на узалежненні вітчизняної літератури від російської, фактично було обіграно.

Концептуального значення набула думка літературознавців (М. Зеров, А. Ніковський та ін.), які пов'язували із творчістю авторки "Камінного господаря" *якісно новий* (після пародії і перекладів) етап у поступові вітчизняного письменства ХІХ–поч. ХХ ст.: це "оригінальні твори на всесвітні теми, що беруть свій початок від Лесі Українки" [7, с. 13–14]. Дослідники в зарубіжному світі, продовжуючи традиції вітчизняного літературознавства, зокрема порівняльного, поглиблювали

¹ Водночас варто зробити акцент на тому, що наука про літературу в "материковій" Україні, за домінування вказаних тенденцій, все ж не була однорідною. Чи не найпромовистіше про це сигналізують прояви суголосності поглядів еміграційних та "материкових" учених, що переконливо підтверджують заборонені свого часу праці останніх (зокрема І. Дзюби, Г. Кочура, Д. Наливайка), які побачили світ лише зі здобуттям незалежності.

погляди своїх попередників. Учені-емігранти осмислювали творчість письменниці у ширших контекстах, з акцентом на *проблемі стилю* (Ю. Бойко-Блохін, М. Глобенко, І. Качуровський та ін.). Це цілком узгоджувалося із поступом світової компаративістики, на противагу до ситуації в науці про літературу підрадянської України, коли в 40–50-х рр. минулого століття "фактично ця категорія дискримінується й остаточно виводиться з ужитку" [10, с. 237].

У цьому контексті заслугоує на увагу принципово важливе в розвитку українського літературознавства видання 1949 р., у якому об'єднано "Історію української літератури" (В. Петров, Д. Чижевський, М. Глобенко) та "Історію української культури" (І. Мірчук) [12]. Воно засвідчило спільність у поглядах учених на основоположні, зокрема й для компаративістики, проблеми: насамперед – на загальні закономірності культурно-історичного розвитку, а також на джерела й перспективи національного письменства та культури в цілому у світовому універсумі.

Продовжуючи лінію компаративних досліджень, які розвивали основні напрями, передовсім це взаємозв'язки української літератури/культури із західноєвропейськими та слов'янськими, учені утверджують думку про національний літературний процес як невіддільну частину європейського (наголошуючи на специфіці його стильового розвитку). У цьому контексті дослідники обстоюють винятково важливу роль літературного впливу саме як *стимулу* для оригінальної творчості на рідному ґрунті. Особливо показовою з цього погляду видається М.Глобенкові (концепцію якого репрезентує і розділ до "Історії української літератури", що охоплює, зокрема, період модернізму) творчість Лесі Українки – "глибоко оригінальної ... і в той же час міцно зв'язаної із сучасним їй світовим письменством" [12, с. 211].

М. Глобенкові, як свого часу й М. Зерову, близька думка про епохальну роль авторки "Камінного господаря" у процесі входження української літератури "в оборот усесвітнього письменства" [7, с. 14]. Стверджуючи, що творчість Лесі Українки "вінчала собою період т. зв. українського модернізму" [12, с. 211], учений аналізує процес формування стилю письменниці,

надаючи вагомого значення її зверненню вже на початку своєї літературної діяльності до європейських зразків. Саме це, на його глибоке переконання, й "намітило лінію до світової тематики", що потрактовано як принципово важливий етап у поступові вітчизняної літератури. Водночас учений, який підвищену увагу приділяє з'ясуванню ролі традиції в розвитку національного письменства, наголошує на *характері переосмислення* Лесею Українкою зарубіжного художньо-естетичного досвіду та своєрідності *трансформації* на власному культурному ґрунті відповідно до його особливостей і потреб.

Творчий розвиток Лесі Українки видається М. Глобенкові показовим з погляду не лише змісту, а й форми: у творах авторки поєднується тематичне багатство із жанровою та строфічною різноманітністю. Літературознавець вважає прикметною стильову еволюцію письменниці: від перших ліро-епічних поем, у яких він убачає "наївне наслідування Шевченка", та позбавлених ліричного елемента пізніших поем ("Роберт Брюс", "Давня казка") – через реалістичну своїми засобами поему "Одно слово" – до неоромантичних поем, із вселюдською, психологічною проблематикою, з елементами символізму ("Віла-посестра", створена в стилі сербського епосу, "Ізоolda Білорука", за мотивами старофранцузького епосу). М. Глобенко констатує: Леся Українка досягає свого апогею в драматичних поемах, сюжети для яких "бере з різних епох, з історії різних народів" [12, с. 213]. У цьому контексті дослідник проводить аналогію між українською авторкою та її сучасниками – зарубіжними письменниками-модерністами (А. Шніцлер, Г. Гавштман, М. Метерлінк, О. Вайлд, Б. Шоу, А. Франс, В. Брюсов, Д. Мережковський та ін.).

Учений надає важливого значення джерелам творів Лесі Українки, – це Біблія ("Вавилонський полон", "На руїнах", "Одержима", "На полі крові" та ін.), класична античність ("Кассандра", "Орфеєве чудо", "Оргія"), західне і східне Середньовіччя ("Айша та Мохаммед", "Осінь казка", "Камінний господар"), український фольклор ("Лісова пісня"). Водночас автор наголошує: "В цих, на перший погляд далеких від українського життя, колізіях розв'язуються, а часом лише ставляться загальнолюдські і в той же час глибоко сучасні для

Л. Українки проблеми" [12, с. 214]. Дослідник, який суголосний у цьому питанні зі своїми попередниками й сучасниками (М. Зеров, В. Державин та ін.), розвиває й поглиблює їхні погляди. Спостереження М. Глобенка переконливо доводять функціональність національно-літературних та міжлітературних зв'язків як потужних імпульсів для високооригінальної творчості письменниці: йтиметься чи про творче засвоєння художньо-естетичного досвіду Г. Гайне ("Давня казка"), чи про створення на національному фольклорному матеріалі "символічної драми", що порушує "вселюдську й позачасову проблему" ("Лісова пісня"), чи про "цілком самостійні трансформації" традиційних образів світового письменства ("Камінний господар").

Учений обґрунтовує концептуальну тезу: внесок Лесі Українки, художня спадщина якої переконливо демонструє піднесення вітчизняної літератури до "обріїв загальнолюдських", не обмежується національним значенням. «Рішуче вносячи в українську літературу виношені і часто з оригіналів вистудіювані "екзотичні" ситуації; персонажі та ідеї, – наголошує дослідник, – ... Леся Українка вносить багато цілком нового (*і то не лише в нашій літературі*) (курсив наш. – О.Т.)» [12, с. 214]).

Думки М. Глобенка щодо естетичних пошуків авторки "Кассандри" і "Камінного господаря" у світовому культурному просторі, що віддзеркалює процес її становлення як письменниці модерного типу художнього мислення (разом із спостереженнями вченого над стильовою еволюцією І. Франка, Ю. Коцюбинського, В. Винниченка та інших авторів на тлі зарубіжних письменств), набували винятково важливого значення для розвитку українського літературознавства, зокрема й порівняльного. На той час наука про літературу в "материковій" Україні, як уже зазначалося, розглядала творчість митців слова переважно в рамках реалізму².

Поглядам дослідника близька компаративістська концепція І. Качуровського (більш докладно див. [18]), яку виразно

² Показові в цьому контексті роздуми Я. Поліщука над темою "Леся Українка в радянському каноні", якій присвячено виступ вченого на міжнародній науковій конференції "Творчість Лесі Українки: національно-культурні коди і європейська традиція" [9, с. 117].

репрезентує, зокрема, праця вченого "Покірна правді і красі (Леся Українка та її творчість)" (1970). Не випадково І. Качуровський розпочинає свою студію із обґрунтування її мети, яка полягала в тому, щоб "дати українському читачеві загальне (додамо від себе – правдиве) уявлення про Лесю Українку як про письменницю, накреслити головні риси її творчості – як драматурга, поетеси і прозаїка – та визначити її місце в українській і світовій літературі" [8, с. 53]. Осмислюючи світовий масштаб авторки "Камінного господаря", вчений наголошує, насамперед, на ролі перекладів, які "вводять" національні літератури у загальнолюдський культурний універсум. Автор зауважував, що твори Лесі Українки (як і інших знакових українських митців слова) не були на той час належно представлені світові інонаціональними перекладами, з огляду не лише на *якість* зарубіжних інтерпретацій, а й на *вибір* самих творів. Це було чи не найголовнішою причиною того, що українська література незаслужено рідко потрапляла в поле порівняльних студій зарубіжних літературознавців та протягом тривалого часу залишалася маловідомою іноземному читачеві. Ця теза об'єднує автора з його сучасниками – українськими дослідниками в еміграції (Д. Чижевський, Ю. Бойко-Блохін, С. Гординський, Л. Рудницький) і зарубіжними компаративістами (У. Вайсштайн та ін.).

І. Качуровський обґрунтував концептуальну думку про творчість Лесі Українки як оригінальне явище світового письменства – поза питанням інонаціональних перекладів її творів – на підставі того, що, по-перше, "творчість поетеси своєю суто-мистецькою якістю стоїть на рівні світової літератури" [8, с. 54] (О. Вайлд, Г. д'Аннунціо, Г. Ібсен, К. Гамсун, М. Метерлінк, А. Чехов) та, по-друге, письменниця "своїми сюжетами, темами, персонажами, мотивами та художніми засобами тісно пов'язана з кращими представниками багатьох літератур" [8, с. 54]. Дослідник з'ясовує роль імпульсів, стимулів у творчому зростанні авторки "Камінного господаря" та функціональності міжлітературної взаємодії загалом. На переконання вченого-компаративіста, "взагалі не можна ні зрозуміти, ні правильно оцінити Лесі Українки, не знаючи світової літератури" [8, с. 55].

Це підтверджують розмисли І. Качуровського, який, залучаючи інтермедіальний підхід, охоплює широкий контекст зарубіжної культури, в якому розглядає художню спадщину письменниці. Зокрема, сюжет про Дон Жуана, як зауважує дослідник, "ріднить" Лесю Українку з Тірсо де Моліна, А. де Самора, Х. Соррілья, К. В. Глюком, В. А. Моцартом, Мольєром, П. Меріме, К. Гольдоні, Е. Т. А. Гофманом, Р. Штраусом, О. Пушкіним, О. Толстим. Водночас автор наголошує: "українська письменниця, беручи за *вихідну точку* (курсив. – *О.Т.*) сюжети, теми й символи європейської літератури, переосмислює їх по-своєму" [8, с. 55].

І. Качуровський аналізує "механізми" творчої трансформації інонаціонального художньо-естетичного досвіду на матеріалі компаративного аналізу вірша авторки "Напис в руїні" та його літературного джерела ("Озімандія" П.-Б. Шеллі). Порівнюючи ці твори, вчений (якого об'єднує подібна логіка думки, насамперед, із Д. Чижевським та Ю. Бойком-Блохіним) осмислює першотвір як "вихідний пункт" для оригінальної творчості письменниці, трактуючи – в цьому випадку – літературний вплив як відштовхування ("Леся Українка використала ситуацію в "Озімандії", але повернула її якраз навпаки" [8, с. 56]). Дослідник звертає увагу на те, що філософську поезію англійського митця українська авторка проєктує на соціальну площину.

Вивчаючи художню спадщину письменниці у світовому літературному просторі (на змістовому й формальному рівнях), І. Качуровський обстоює її глибоко оригінальний характер. Це підтверджує, зокрема, й спостереження вченого (праця якого засвідчує увагу не лише до контактології, а й до типології) над паралельним осмисленням теми любові у творах Лесі Українки (балада "Трагедія") та одного із найвидатніших, на думку літературознавця, поетів Латинської Америки – Рубена Даріо (мадригал "Випадок"). Зіставлення цих творів дає авторові підстави для висновку про цікавіше і глибше розроблення зазначеної теми українською поетесою [8, с. 56–57].

І. Качуровський досліджує мистецький доробок Лесі Українки у світовому і національному контекстах, надаючи важливого

значення і міжлітературним, і внутрішньолітературним контактам³. Учений-компаративіст, принципово поглиблюючи розмисли своїх попередників та сучасників, окреслює парадигму взаємин, які поєднують митця слова з рідною літературою. На переконання І. Качуровського, Леся Українка потрійно пов'язана з письменством свого народу. "Перша лінія зв'язків – це впливи попередніх літературних факторів на формування" авторки (український фольклор, Т. Шевченко, П. Куліш); друга лінія – взаємовпливи творчості Лесі Українки та її сучасників (І. Франко, В. Винниченко); третя лінія – це "зв'язки майбутнього, це ті сюжети, жанри, персонажі, різні технічні засоби, що їх вона передала у спадщину наступним поколінням письменників" (Юрій Клен та ін.) [8, с. 57].

Особлива увага до проблем генетико-контактології та типології із залученням контекстуального, інтермедіального та інших методів дослідження, що властиво поглядам учених-емігрантів, зокрема на творчість Лесі Українки, визначає й компаративістську модель Ю. Бойка-Блохіна. Серед напрямів порівняльного літературознавства учений виокремлював три основних, що узгоджувалося із думкою тогочасних зарубіжних компаративістів (перший – вивчення впливу класиків світової літератури; другий – осмислення трансформацій мотивів, сюжетів, стилів; третій – порівняльне вивчення історії національних літератур). Ю. Бойко-Блохін зауважував, що методи вивчення в кожній групі специфічні, та водночас наголошував на "точках взаємодотикання і схрещення" між ними.

Праці дослідника, репрезентуючи означені напрями, демонструють багатоаспектне та різнорівневе "прочитання" творчості митця/літератури – з погляду проблеми стилю – на широкому тлі зарубіжного письменства. Ю. Бойко-Блохін, учений-традиціоналіст, особливого значення надавав вивченню питання специфіки національної літератури. Показові в цьому контексті студії автора (зокрема й іноземними мовами), у яких

³ І. Качуровський, як й інші вчені українського зарубіжжя, суголосний із словацьким компаративістом Д. Дюрішиним, який акцентував увагу на принциповій важливості вивчення і міжлітературних, і національно-літературних зв'язків у порівняльному дослідженні [6, с. 61–62].

осмислюється творчість, насамперед Т. Шевченка, І. Франка та Лесі Українки. Особливе місце серед них належить працям, присвяченим вивченню художньої спадщини авторки "Камінного господаря" у її творчому діалозі із найкращими представниками західноєвропейських літератур (Г. Гавптман, М. Метерлінк, Г. де Мопассан, Г. Флобер, Ш. Бодлер, П. Верлен, О. Вайлд, Г. д'Аннунціо) [1⁴; 2]. Прикметне німецькомовне дослідження "Die Stilrecherchen Lesja Ukrainkas auf dem Hintergrund der Weltliteratur" ("Пошуки стилю Лесі Українки на тлі світової літератури") [21], що свого часу відіграло принципово важливу роль. Ознайомлення зарубіжних читачів, зокрема й учених-компаративістів, із творчістю письменниці, осмисленої в зазначеному аспекті, сприяло, з одного боку, утвердженню вітчизняної літератури як невіддільного складника світового духовного-культурного універсуму⁵ та, з другого, – "включенню" українського порівняльного літературознавства у світовий науковий простір.

Залучаючи міждисциплінарний підхід, учений досліджує стильову еволюцію Лесі Українки в контексті розвитку української та зарубіжної філософської думки (А. Шопенгауер, А.-Л. Бергсон). Застосування цього підходу об'єднує Ю. Бойка-Блохіна із Д. Чижевським, який одним із перших утвердив своїми працями українську компаративістику як міждисциплінарну

⁴ Стаття Ю. Бойка-Блохіна "Естетичні погляди Лесі Українки та її стильові шукання" є фрагментом дослідження літературознавця "Леся Українка" (див. [1, с. 241]).

⁵ Написання розвідки Ю. Бойка-Блохіна німецькою мовою пояснюється насамперед тим, що художньо-естетичні здобутки Лесі Українки тривалий час не були відомі на Заході, і вагомий внесок письменниці в європейську драматургію залишався непоцінованим. Це переконливо підтверджує і заувага, якою учений, власне, й розпочинає свою статтю: у книзі німецької професорки Дітріх, присвяченій розвитку сучасної драми (XIX–XX ст.), українська література представлена лише іменем О. Корнійчука. Важливе значення з цього погляду мали також конференції та симпозіуми, присвячені українській літературі в європейському контексті, які організовував Ю. Бойко-Блохін. Зокрема, матеріали конференції, присвячені художній спадщині Лесі Українки, об'єднано і опубліковано в окремому виданні [22]).

науку. На такому широкому тлі Ю. Бойко-Блохін простежує, як письменниця "шукала точку відліку для розвитку естетики неоромантизму" [21, с. 15].

Надаючи винятково важливого значення національним культурним традиціям у творчості митця, літературознавець робить акцент на тому, що Леся Українка "іде духовним шляхом Сковороди і Шевченка". Констатуючи історико-філософський підхід авторки, дослідник акцентує увагу на філософському змісті її п'єс, що фокусується на ідеях звільнення поневолених націй, знищення колоніалізму, соціально-етичного вдосконалення людства загалом. Це цілком узгоджувалося із рецепцією "бергсонівської хвилі" у творчості письменниці ("Лісова пісня", "Три хвилини", "Ритми"). Ю. Бойко-Блохін зауважує при цьому, що риси волюнтаризму властиві і її вдачі.

Спростовуючи поширену серед представників радянського літературознавства думку про значний вплив російської літератури на творчість Лесі Українки, що осмислювалася в "реалістичному контексті" [1, с. 241–242], вчений простежує, як із мозаїки інонаціональних імпульсів (творчо переосмислюючи на змістовому та формальному рівнях художньо-естетичні здобутки світової класики та сучасної літератури) письменниця створює свій варіант європейського стилю. Ученому видається промовистою із цього погляду особлива увага авторки до творчої еволюції Г. Гавптмана, досвіду М. Метерлінка, О. Вайлда, Дж. Байрона.

Лесі Українці близькі погляди О. Вайлда ("Романтичний Ренесанс"), який звернув увагу на відродження романтичного руху в Англії. Прикметно: українська письменниця у неоромантизмі вбачала подальший поступ основних рис класичного романтизму, з акцентом на його виразному національному характері. На цьому наполягав і Ю. Бойко-Блохін, який обґрунтував тривалу традицію романтизму в українській літературі [3]⁶, вбачаючи в цьому своєрідність її стильового розвитку ХІХ ст. – початку ХХ ст. (більш докладно див. [19]).

Вивчення Франкової творчості в контексті західноєвропейської літератури у стильовому аспекті [4; 5] дало вченому всі підстави для висновку про те, що саме автор "Смерті Каїна" започаткував

⁶ Ця концептуальна теза об'єднує автора із Д. Чижевським і М. Глобенком.

неоромантизм в українському письменстві, "а за ним вже пішла Леся Українка", смілива новаторка у стильових пошуках та експериментах.

Прикметні розмисли Ю. Бойка-Блохіна над становленням естетичної концепції авторки. Літературознавець вважає промовистою позицію, яка заперечувала погляд письменників-народників на декаданс як моду. Леся Українка глибше осмислювала це питання, пов'язуючи вказане мистецьке явище із "внутрішніми переконаннями" художника слова, зумовленими особливостями його світовідчуття. Формуючи власний варіант європейського стилю, авторка "вибирала", за словами Ю. Бойка-Блохіна, зі світової літератури суголосні власному естетичному чуттю імпульси, які "перетоплювала в горнілі свого духу". За спостереженнями вченого, її лякав та відштовхував песимізм французьких поетів-декадентів – Леконта де Ліля, Ередіа, Верлена, д'Аннунціо, хоча водночас письменниця захоплювалася їхніми художньо-естетичними здобутками⁷. Так, попри критичне ставлення Лесі Українки до творчості д'Аннунціо (з огляду на його "психологію", що віддзеркалювала "виродження" людини того часу), поет дуже зацікавив її саме як неоромантик поєднанням класицизму і неоромантизму. Ю. Бойко-Блохін звернув увагу на синтез обох течій і в літературному доробкові письменниці, що великою мірою пов'язував із вивченням нею особливостей західноєвропейського модернізму ("Утопія в белетристиці"), зокрема з'ясуванням ролі символізму в подальшому розвитку неоромантизму й неокласицизму. З цього погляду прикметне переосмислення художньо-естетичного досвіду М. Метерлінка Лесею Українкою, яка вважала бельгійського митця *особливим* символістом, з виразним нахилом до романтизму. Літературознавець наголошував на тому, що зарубіжний автор близький Лесі Українці своїм інтуїтивізмом. Поетеса "вітає оптимізм Метерлінка, з яким він протистоїть переконанням європейських письменників-декадентів" [21, с. 28]. Це і надихнуло її, на думку вченого, перекласти есе митця "Оливкові гілки" в неоромантичній естетиці. Як показові прояви літературної

⁷ Лесею Українкою приваблювала музичність поезії Верлена – риса, яку Ю. Бойко-Блохін виокремлює і в творчості самої поетеси.

рецепції дослідник трактує й майстерний переклад українською авторкою п'єси М. Метерлінка "Непрохана" (у якому відтворено дух твору і його стилістичні особливості [21, с. 25]) та її оригінальний твір "Прощання" ("експериментальний драматичний етюд стилі Метерлінка").

Учений також надає важливого значення у творчому зростанні письменниці її підкресленій увазі й до стильової еволюції Г. Гавптмана (від "Ткачів" до "Вознесіння Ганнеле"⁸), що переконливо засвідчує стаття авторки «"Михаэль Крамер". Последняя драма Герхарта Гауптмана».

Порівнюючи твори Лесі Українки та західноєвропейських митців слова "Лісової пісні" та "Затопленого дзвону" Г. Гавптмана; "Одержимої" та "Саломеї" О. Вайлда, Ю. Бойко-Блохін обґрунтовує концептуальну думку про оригінальність письменниці й певні *преваги* її драм. Зокрема, драматичний етюд О. Вайлда видається вченому даниною "декадентському настрою", – натомість у творі Лесі Українки він зауважує "потяг до героїзму байронівського типу, в який вплітається відчуття світового болю" [21, с. 16]⁹.

Мистецький доробок Лесі Українки, розглянутий у світовому контексті, дає підстави дослідникові зробити висновок про своєрідність розвитку українського модернізму, великою мірою зумовленого особливостями національного світосприйняття.

Пов'язуючи новаторську творчість Лесі Українки із трансформацією інонаціональних мистецьких здобутків на власному ґрунті, Ю. Бойко-Блохін наголошує на специфіці творчого методу: «квінтесенцією оригінальності її неокласицизму є "Оргія", неоромантичний твір у повному розумінні – це "Лісова пісня"» [21, с. 33]. Водночас Ю. Бойко-Блохін висловлює прикметне спостереження: письменниця прагнула "самостійно подолати невизначеність неоромантизму і неокласицизму, –

⁸ Українська авторка вважала, що поет саме цим твором та "Затонулим дзвоном" "задав тон" німецькому неоромантизмові.

⁹ Дослідник зазначає, що Леся Українка перекладала твори англійського романтика українською мовою, наголошуючи на важливому значенні перекладу як чинника національного літературного розвитку, стимулу для оригінальної творчості митця.

знайти синтез, який би поєднав ці потоки, що частково рухалися в протилежних напрямках, відтак, *дати європейському модернізму гармонію і глибину* (курсив. – О. Т.)" [21, с. 31]. Такого "стилістичного синтезу", як констатує літературознавець, Леся Українка досягла у драмі "Камінний господар": "класицистична стисненість, архітектонічна стрункість, що їх узято з неокласицизму, надають її неоромантизмові виключної стильової своєрідності" [2, с. 356]. Драму "Камінний господар" Ю. Бойко-Блохін багатоаспектно осмислює у своїй однойменній праці [2], зокрема й з огляду на попередню традицію вивчення традиційного сюжету про Дон Жуана та її оновлення (більш докладно див. [23]). Розглядаючи твір у європейському контексті (Дж. Байрон, П. Гойзе, Е.Т.В. Гофман, К. Д. Граббе, П. Меріме, Мольєр, Н. Ленау, де Понто, О. Пушкін, Тірсо де Моліна, О. Толстой та ін.), учений зазначає, що оригінальність української авторки постала із "широкого знання літературної традиції та із аналітичного підходу до неї" [2, с. 345].

Дослідник поглиблює свої погляди на стильову специфіку драми, звертаючись до інтермедіального аспекту. Ю. Бойко-Блохін проводить паралель між твором О. Блока "Возмездие" і "Камінним господарем" Лесі Українки. Показовими видаються вченому повторюваний мотив-мелодія мазурки у російського поета та мотив пластичний в української письменниці, які відігравали в обох творах глибоко символічну роль [2, с. 359].

Літературознавець надавав великого значення саморефлексії Лесі Українки над процесом формування свого стилю, над еволюцією власної творчої манери¹⁰.

Саме "в тій багатоплановості, яку забезпечує неоромантика, зокрема прийоми символічної поезії", Леся Українка знайшла, як доводить Ю. Бойко-Блохін, "розв'язання суперечності між

¹⁰ Учений звертає увагу на лист авторки "Камінного господаря" до О. Кобилянської (від 3.05.1913), у якому вона обґрунтувала важливість доопрацювання своєї "першої справжньої драми" (за її ж визнанням) необхідністю "сконцентрувати ... стиль, наче якусь сильну есенцію ... ся драма повинна була нагадувати скульптурну групу – такий був мій намір!". Ю. Бойко-Блохін наголошує на тому, що "у чергуванні епізодів розкривається дійсно скульптурна чіткість зіставлення" [2, с. 330].

універсальністю і національно-духовою актуальністю" [2, с. 359] "Камінного господаря". Учений аналізує символічний зміст твору. "Камінь" – місткий символ драми, а камінність – "пластичний" повторюваний мотив, що "організує" її символіку (зокрема дон Гонгадзо, від якого "віє камінною могутністю", – це втілення імперської сили, а "нагірна тюрма, що про неї згадано у драмі ... так само з каменю, таж це тюрма народів, замкнених в імперії") [2, с. 359].

Учений надавав мистецькому надбанню письменницько-новаторки принципово важливого не лише національного, а й загальноєвропейського значення. Це підтверджує багатоаспектне дослідження "Камінного господаря" у широкому міжлітературному контексті, на підставі чого Ю. Бойко-Блохін доходить концептуального висновку: українська оригінальна версія традиційного сюжету про Дон Жуана (з огляду, зокрема, й на її осучаснення крізь призму тогочасних реалій національного суспільно-політичного життя), – це "факт культурної творчості на високім європейським рівні" [2, с. 329].

Отже, погляди вчених українського зарубіжжя на творчість Лесі Українки в контексті стильових тенденцій європейської літератури кінця XIX – початку XX ст. (віддзеркалюючи полівекторність та різноаспектність моделі еміграційного порівняльного літературознавства) переконливо засвідчують функціональність методології компаративістики у вивченні національного письменства. Широке застосування інструментарію порівняльного літературознавства (зокрема й залучення міждисциплінарного, контекстуального, інтермедіального та інших підходів) дало можливість дослідникам (Ю. Бойко-Блохін, М. Глобенко, І. Качуровський) переконливо обґрунтувати світовий масштаб мистецького надбання письменниці (з погляду змісту й форми) та багатогранно окреслити його національну своєрідність, а також принципово увиразнити уявлення про тенденції модернізму у вітчизняній літературі початку XX ст. з акцентом на специфіці національного варіанта загальноєвропейського стилю.

Прикметно, що думки й ідеї учених-емігрантів, які забезпечили безперервний розвиток українського порівняльного літературознавства, не тільки не втратили свого значення нині,

а й указали напрями подальшого вивчення художньої спадщини Лесі Українки. Осмислення творчості авторки "Лісової пісні" та "Камінного господаря" як письменниці модерного типу художнього мислення набуває актуальності у материковій науці про літературу лише зі здобуттям незалежності. Це засвідчують праці сучасних учених (В. Агеєва, Т. Гундорова, Л. Демська-Будзуляк, І. Дзюба, О. Забужко, С. Мірошниченко, Я. Поліщук, Л. Скупейко та ін.), що демонструють методологічний плюралізм, властивий розвитку сучасної світової науки про літературу, зокрема й компаративістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Ю. Естетичні погляди Лесі Українки та її стилеві шукання / Ю.Бойко // *Вибране*. – Мюнхен, 1981. – Т. 3. – С. 241–286.
2. Бойко Ю. "Камінний господар" Лесі Українки / Ю. Бойко // *Вибране*. – Мюнхен, 1981. – Т. 3. – С. 327–362.
3. Бойко Ю. Український романтизм Центральної і Східної України у його стосунку до західноєвропейської романтики / Ю. Бойко // *Вибране*. – Мюнхен, 1974. – Т. 2. – С. 249–267.
4. Бойко Ю. До проблеми розвитку Франкового стилю / Ю. Бойко // *Вибрані твори*. – К. : Медекол, 1992. С. – 94–109.
5. Бойко Ю. До проблеми Франкового романтизму / Ю. Бойко // *Вибране*. – Мюнхен, 1971. – Т. 1. – С. 75–81.
6. Дюришин Д. Теорія сравнительного изучения літератури / Д. Дюришин. – М. : Прогресс, 1979. – 320 с.
7. Зеров М. Нове українське письменство / М. Зеров // *Українське письменство*. – К. : Основи, 2003 – С. 6–105.
8. Качуровський І. Покірна правді і красі (Леся Українка та її творчість) / І. Качуровський // *Промінені силуетки : лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки*. – К. : Видавн. дім "Києво-Могилян. акад.", 2008. – С. 53–88.
9. Творчість Лесі Українки: національно-культурні коди і європейська традиція [Електронний ресурс] : міжнар. наук. конф. (24–25 лют. 2021 р.) // *Слово і час*. – 2021. – № 3 (717). – С. 117. – Режим доступу: https://il-journal.com/index.php/journal/issue/view/209/3_2021_pdf.
10. Наливайко Д. Стиль поезії Шевченка і його міжнаціональний контекст. / Д. Наливайко // *Компаративістика й історія літератури*. – К. : Акта, 2007. – С. 235–273.
11. Нарівська В. Сучасна французька компаративістика: проблеми й методи / В. Нарівська, Н. Пахсар'ян // *Слово і час*. – 2020. – № 3. – С. 48–64.
12. Петров В. Українська література / В. Петров, Д. Чижевський, М. Глобенко. *Українська література*. Мірчук І. Історія української культури / І. Мірчук. – Мюнхен ; Львів, 1994. – С. 6–242.

13. Пурпус І. Імагологічний метод [Електронний ресурс] / І. Пурпус // *Методології сучасної літературної компаративістики* : зб. наук. пр. від. компаративістики Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України / ред. Г. Сиваченко. – К., 2020. – С. 59–106. – Режим доступу: http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/metodologii_17.02.2021.pdf.

14. Рязанцева Т. Інтермедіальність як методологія літературної компаративістики [Електронний ресурс] / Т. Рязанцева // *Методології сучасної літературної компаративістики* : зб. наук. пр. від. компаративістики Ін-ту лі-ри ім. Т.Г. Шевченка НАН України / ред. Г. Сиваченко. – К., 2020. – С. 233–257. – Режим доступу: http://www.ilnan.gov.ua/mediak2/attachments/metodologii_17.02.2021.pdf/.

15. Свербілова Т. Міждисциплінарний аспект актуальних концептів сучасної постколоніальної теорії в дискурсі Comparative Culture [Електронний ресурс] / Т. Свербілова // *Методології сучасної літературної компаративістики* : зб. наук. пр. від. компаративістики Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України / ред. Г. Сиваченко. – К., 2020. – С. 408–428. – Режим доступу: http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/metodologii_17.02.2021.pdf.

16. Сиваченко Г. Культурний трансфер – нова методологія компаративістики [Електронний ресурс] / Г. Сиваченко // *Слово і час*. – 2019. № 3. – С. 71–81. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/170789/08-Syvachenko.pdf?sequence=1>.

17. Скорина Л. Теорія інтертекстуальності: витоки, здобутки, проблеми [Електронний ресурс] / Л. Скорина // *Методології сучасної літературної компаративістики* : зб. наук. пр. від. компаративістики Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України / ред. Г. Сиваченко. – К., 2020. – С. 125–159. – Режим доступу: http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/metodologii_17.02.2021.pdf.

18. Тетеріна О. Компаративістська модель І. Качуровського: між генетико-контактологією і типологією [Електронний ресурс] / О. Тетеріна // *Science and Education a New Dimension. Philology*. – 2020. – VIII (70). – Issue 235. – Sept. – P. 44–48. – Режим доступу: <http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/httpsdoi.org/10.31174send-ph2020-235viii70-11.pdf>.

19. Тетеріна О. Український романтизм у європейському літературному контексті: погляди Ю. Бойка-Блохина на проблему стилю [Електронний ресурс] / О. Тетеріна // *Science and Education a New Dimension. Philology*. – 2019. – VII (55). – Issue 189. – Feb. – P. 59–68. – Режим доступу: <https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/httpsdoi.org10.31174send-ph2019-189vii55-14.pdf>.

20. Тетеріна О. Феномен української еміграційної компаративістики: діапазон руху, пошукові орієнтири, європейський контекст [Електронний ресурс] : дис. на здобуття ступеня д-ра філол. наук. – К., 2021. – 462 с. – Режим доступу: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/87f/dis_%D0%A2%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%D0%91.pdf.

21. Boyko-Blochyn J. Die Stilrecherchen Lesja Ukrainkas auf dem Hintergrund der Weltliteratur / J. Boyko-Blochyn // *Lesja Ukrainka und die europäische Literature*. – Köln ; Weimar ; Wien : Böhlau Verlag, 1994. – P. 11–32.

22. Bojko-Blochyn J. Lesja Ukrajinka und die eurohaische Literatur / J. Bojko-Blochyn. – Köln ; Weimar ; Wien : Böhlau Verlag, 1994.

23. Teterina O. Ukrainian Versions of Classic Plots and Characters: Anent the Question of the European Canon / O. Teterina // *Technology transfer: innovative solutions in Social Sciences and Humanities* (Proceedings of the 2-nd Annual Conference, 28 March. 2019, Tallinn. Estonia). – Tallinn, 2019. – P. 30–33.

REFERENCES

1. Boiko Yu. Estetychni pohliady Lesi Ukrainky ta yii stylovi shukannia / Yu. Boiko // *Vybrane*. – Miunkhen, 1981. – T. 3. – S. 241–286.

2. Boiko Yu. "Kamynnyi hospodar" Lesi Ukrainky / Yu. Boiko // *Vybrane*. – Miunkhen, 1981. – T. 3. – S. 327–362 (S. 345).

3. Boiko Yu. Ukrainskiy romantyzm Tsentralnoi i Skhidnoi Ukrainy u yoho stosunku do zakhidnoievropeiskoi romantyky / Yu. Boiko // *Vybrane*. Miunkhen, 1974. – T. 2. – C. 249–267.

4. Boiko Yu. Do problemy rozvytku Frankovoho stylu / Yu. Boiko // *Vybrani tvory*. – K. : Medekol, 1992. – S. 94–109.

5. Boiko Yu. Do problemy Frankovoho romantyzmu / Yu. Boiko // *Vybrane*. – Miunkhen, 1971. – T. 1. – S. 75–81.

6. Diuryshyn D. Teoryia sravnytelnoho yzuchenyia lyteratury / D. Diuryshyn. – M. : Prohress, 1979. – 320 s.

7. Zerov M. Nove ukrainske pysmenstvo. Ukrainske pysmenstvo / M. Zerov – K. : Osnovy, 2003. – S. 6–105.

8. Kachurovskiy I. Pokirna pravdi i krasni (Lesia Ukrainka ta yii tvorchist) / I. Kachurovskiy // *Promenyti sylvety: lektsii, dopovidi, statti, esei, rozvidky*. – K. : Vyd. dim "Kyievo-Mohylian. Akad.", 2008. – S. 53–88.

9. Tvorchist Lesi Ukrainky: natsionalno-kulturni kody i yevropeiska tradytsiia [Elektronnyi resurs] : mizhnar. nauk. konf. (24–25 lut. 2021 r. // *Slovo i chas*. – 2021. – № 3 (717). – S. 117. – Rezhym dostupu: https://il-journal.com/index.php/journal/issue/view/209/3_2021_pdf.

10. Nalyvaiko D. Styl poezii Shevchenka i yoho mizhnatsionalnyi kontekst. Komparatyvistyka y istoriia literatury / D. Nalyvaiko. – K. : Akta, 2007. – S. 235–273.

11. Narivska V. Suchasna frantsuzka komparatyvistyka: problemy metody / V. Narivska, N. Pakhsarian // *Slovo i chas*. – 2020. – № 3. – S. 48–64.

12. Petrov V. Ukrainska literature / V. Petrov, D. Chyzhevskiy, M. Hlobenko // *Ukrainska literatura*. Mirchuk I. Istoriiia ukrainskoi kultury. – Miunkhen ; Lviv, 1994. – S. 6–242.

13. Purpus I. Imaholohichniy metod [Elektronnyi resurs] / I. Purpus // *Metodolohii suchasnoi literaturnoi komparatyvistyky : zb. nauk. pr. vid. komparatyvistyky In-tu literatury im. T.H. Shevchenka NAN Ukrainy / red. H. Syvachenko*. – K., 2020. – S. 59–106. – Rezhym dostupu: [http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/ attachments/metodologi_i_17.02.2021.pdf](http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/metodologi_i_17.02.2021.pdf).

14. Riazantseva T. Intermedialnist yak metodolohiia literaturnoi komparatyvistyky. [Elektronnyi resurs] / T. Riazantseva // *Metodolohii suchasnoi literaturnoi komparatyvistyky : zbirka nauk. pr. viddilu komparatyvistyky In-tu l-ry*

im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy / red. H. Syvachenko. K., 2020. – S. 233–257. – Rezhym dostupu: http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/metodologii_17.02.2021.pdf.

15. Sverbilova T. Mizhdystyplinarnyi aspekt aktualnykh kontseptiv suchasnoi postkolonialnoi teorii v dyskursi Comparative Culture [Elektronnyi resurs] / T. Sverbilova // Metodolohii suchasnoi literaturnoi komparatyvistyky : zb. nauk. pr. vid.komparatyvistyky In-tu l-ry im. T.H. Shevchenka NAN Ukrainy / red. H. Syvachenko. – Kyiv, 2020. – S. 408–428. – Rezhym dostupu: http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/metodologii_17.02.2021.pdf.

16. Syvachenko H. Kulturnyi transfer – nova metodolohiia komparatyvistyky. [Elektronnyi resurs] / H. Syvachenko // Slovo i chas. – 2019. – № 3. – S. 71–81. – Rezhym dostupu: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/170789/08-Syvachenko.pdf?equence=1>.

17. Skoryna L. Teoriia intertekstualnosti: vytoky, zdobutky, problemy. [Elektronnyi resurs] / L. Skoryna // Metodolohii suchasnoi literaturnoi komparatyvistyky : zb. nauk.pr. vid. komparatyvistyky In-tu l-ry im. T.H. Shevchenka NAN Ukrainy / red. H. Syvachenko. – K.,2020. – S. 125–159. – Rezhym dostupu: http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/metodologii_17.02.2021.pdf.

18. Teterina O. Komparatyvistska model I. Kachurovskoho: mizh henetyko-kontaktolohiieiu i typolohiieiu. [Elektronnyi resurs] / O. Teterina // Science and Education a New Dimension. Philology – 2020. – VIII (70). – Issue 235. – Sept. S. 44–48. – Rezhym dostupu: <http://seanewdim.com/ploads/3/4/5/1/34511564/uhtpsdoi.org10.31174send-ph2020-235viii70-11.pdf>.

19. Teterina O. Ukrainyskyi romantyzm u yevropeiskomu literaturnomu konteksti: pohliady Yu. Boika-Blokhyna na problemu styliu [Elektronnyi resurs] / O. Teterina. – 2020. – VIII (70). – Issue 189. – Feb. – S. 59–68. – Rezhym dostupu: <https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/httpsdoi.org10.31174send-ph2019-189vii55-14.pdf>.

20. Teterina O. Fenomen ukrainskoi emihratsiinoi komparatyvistyky: diapazon rukhu, poshukovi oriientyry, yevropeyskyi kontekst / O. Teterina [Elektronnyi resurs: dys. na zdobuttia stupenia d-ra filol. nauk. – K., 2021. – 462 s. – Rezhym dostupu: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/87f/dis_%D0%A2%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%D0%91.pdf.

21. Boyko-Blochyn J. Die Stilrecherchen Lesja Ukrainkas auf dem Hintergrund der Weltliteratur / J Boyko-Blochyn // Lesja Ukrainka und die europäische Literature. – Köln ; Weimar ; Wien : Böhlau Verlag, 1994. – S. 11–32.

22. Bojko-Blochyn J. Lesja Ukrajinka und die eurohaische Literatur / J. Bojko-Blochyn. – Köln ; Weimar ; Wien : Böhlau Verlag, 1994.

23. Teterina O. Ukrainian Versions of Classic Plots and Characters: Anent the Question of the European Canon / O. Teterina // Technology transfer: innovative solutions in Social Sciences and Humanities (Proceedings of the 2-nd Annual Conference. 28 March. 2019. – Tallinn, Estonia). – P. 30–33.

Стаття надійшла до редакції 05.11.21

O. B. Teterina, Dr Hab., Senior Researcher,
Taras Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

**LESYA UKRAINKA'S CREATIVE WRITING IN RECEPTION
OF RESEARCHERS COMPARATIVISTS OF UKRAINIAN EXPATRIATE
COMMUNITY OF 30'S-80'S OF THE 20TH CENTURY**

The article analyses the views of emigre scholars (J. Bojko-Blochyn M. Hlobenko, I. Kaczurowskyj,) of the specified period on the oeuvre of Lesya Ukrainka in its interconnections with world literature. The results of comparative analysis of works of the woman writer and the best representatives of European literature, from the perspective of her searches for style, allowed the scholars to acknowledge clear tendencies of modernism in national literature of the early 20th century, with emphasis on its specifics, and to introduce artistic heritage of the authoress of "The Stone Host" as a deeply original artistic phenomenon of the world culture. Fundamental importance of the researchers' publications dedicated to the study of Lesya Ukrainka's creative work – phenomenon of interpenetration of the national and the universal, Own and Alien – in shaping of Ukrainian literature as an organic component of the European cultural universe is emphasized.

The conclusion about multi-vector comprehension of the writer's heritage in comparative models of the researchers (with the focus on the problems of typology and contact and genetic affinity, as well as involvement of interdisciplinary, intermedial, contextual and other approaches) is substantiated, and it demonstrates convincingly functional features of methodological tools of comparative literature in the study of national literature in general. It is proved that concepts of the emigre literary critics, who actually ensured continuous development of Ukrainian comparative studies, remain relevant to this day.

Keywords: *comparative studies, national literature, style, typology, contact and genetic affinity, reception, European context, national specifics.*